

František Janáček

Černý o Fučíkově Reportáži, Fučík o Černém

Shodou okolností, v důsledku ojedinělé dobové autority Václava Černého, se jeho fučíkovské, respektive protifučíkovské teze staly snad ještě něčím jiným, než jejich autor zamýšlel. Nevycházely ze znalosti pramenů a historiografických studií, a přesto se pro mnohé publicisty staly důkazem ve smyslu „vždyť Černý to tak napsal“. Tato okolnost – víc než samy Černého myšlenky – nás nutí, abychom se s jeho vzpomínkami věcně vyrovnali.

Václav Černý byl mezi pochybovači o Fučíkově konspirační, odbojové činnosti a o jeho *Reportáži* kritikem snad nejbystřejším. A patřil přitom – snad díky své výbavě literárního historika a znalce umění – k polemikům relativně zdrženlivým. Nikdy nepopřel pravost *Reportáže*, respektive možnost její pravosti absolutně. Vyslovil však nad *Reportáží* mnoho otázek a dodal: „Přáli bychom si je mít uspokojivě vysvětleny, už jen proto, abychom mohli Fučíka milovat s tolika jinými!“¹ Není přitom tak docela jasné, co u Černého vnitřně převažovalo: zda jistota pochybností, anebo připuštění možnosti, že se onen „zázrak“ na Pankráci skutečně „odehrál“ – byť tuto pravděpodobnost hodnotil poměrem jedné ku milionu.

U Černého existují dvě poněkud odlišné vrstvy názorů na Fučíka a jeho nejznámější spis: jedna se objevila hned v *Pláči Koruny české* ze šedesátých let, druhé stanovisko nacházíme v *Pamětech* z let sedmdesátých. V nich autor vysvětluje, že v *Pláči Koruny české* vycházel z „čiré *textové analýzy*“ *Reportáže*, veden povinností šetrnosti k Fučíkově „oběti“ z ro-

1 V. Černý: *Paměti* 2, Brno 1992, s. 266.

ku 1943. Aniž by se svého stanoviska zříkal, dodává: „I dnes setrvám na mém – ohleduplném – způsobu analýzy, je stále mým názorem, že přiznat a vyslovit pravdu náleží straně, v jejíž prospěch byla legenda (rozuměj Fučíkova či o Fučíkovi, F. J.) ukuta, její čest na tom závisí, a čím déle bude odkládat, tím hůře nakonec pro její dějinnou pověst a zdar.“²

Při hledání motivů a pozadí Fučíkova chování na gestapu a napsání *Reportáže* se Černý pokusil o psychologický rozbor. Oproti mnohým, kteří označovali Fučíka za konfidenta, za ilegalistu, který zrazoval a zradil, vyslovil názor, že Fučík v žádném případě nechtěl napomáhat vítězství nacismu; že však chtěl „získat odklad“ a cítil se „oprávněn a dost obratný k tomu, aby ho (má na mysli Stalina v paktu o přátelství s Hitlerem, F. J.) napodobil“.³ Fučík tedy podle Černého uzavřel se svými vězniteli „stalinskou dohodu“ a stal se svým způsobem tragickou obětí svého vzoru. Černý dodává: „A to je vše – je to málo, nebo mnoho? – co jsem vždy cítil na jeho (rozuměj Fučíkovu, F. J.) omluvu“.⁴

Václav Černý správně vycítil, že Julius Fučík zvolil při výsleších na gestapu jakousi osobitou, neobvyklou taktiku. Dodejme ovšem hned, že jinou, než se Černý domníval. Vypovídal a svým způsobem vodil vyšetřovatele a věznitele za nos nikoli jen proto, aby zachránil sám sebe (i když to rovněž bylo jeho skrytou nadějí), nýbrž aby uchránil část ohrožených druhů z prostředí špičkové tvůrčí inteligence. A nešlo o žádnou „dohodu“ s gestapem či vůbec s německými okupanty, nýbrž o jakousi hru s Josefem Böhmem, úředníkem pražského gestapa, ostatně pozoruhodnou figurou této smutně proslulé instituce. Tato riskantní hra se Fučíkovi v lecčems zdařila; Černý správně vycítil její existenci, jeho domněnky ovšem přeháněly. (Dodejme hned, že kritikovy hlavní námitky mířily vždy hlavně proti těm, kdo po válce Fučíkův kult vypěstovali a legendu desítky let udržovali.)

Největší vynechávka v původním rukopisu *Reportáže* obsahuje přiznání, že se Fučík po určité době vzdoru a odmítání rozhodl při výsleších na gestapu vypovídat. Sám o tom napsal: „Bylo třeba začít hrát vysokou hru. Ne o sebe – to bys musil hned prohrát – ale o jiné. Očekávali ode

² V. Černý: *Paměti 3*, Brno 1992, s. 148–151.

³ Tamtéž, s. 150–151.

⁴ Tamtéž.

mne senzaci. Dal jsem jim ji tedy. Slibovali si mnoho od mého mluvení. „Mluvil“ jsem tedy. **Jak**, najdete v mém protokolu.“⁵ Autor *Reportáže* si tedy výslovně přál, aby budoucí čtenář i dějepisec měl možnost jeho výpovědi, jeho protokoly posoudit a zhodnotit. To však bylo znemožněno téměř po dvě generace. Teprve nyní mohla *Reportáž, psaná na oprátce* vyjít v pravé podobě, v souladu s rukopisem. Václav Černý se však už pravdu o ní dozvědět nemohl.

Dnes je dostupnými metodami potvrzeno, že *Reportáž, psaná na oprátce* je autentická, avšak že byla vydávána neúplně a ve své genezi i nesprávně historicky vysvětlována. Při posouzení Fučíkových motáků bylo použito analytické a srovnávacího postupu a metody grafometrické. Spolu s metodou historiografického výzkumu byl Fučíkův rukopis verifikován jako dílo výhradně z jeho ruky. I všechny opravy v motácích provedl autor a na všech 167 lístcích nebyly zjištěny žádné mechanické nebo chemické pozměňující zásahy a textové úpravy kromě oprav autorových. (Václav Černý se stejně jako mnozí ve svých stupňujících se pochybnostech mýlil.) Také historický výzkum nepatří v potvrzení pravosti na poslední místo. Obzvláště vynechaná pasáž *Reportáže* potvrzuje její autorskou identitu takřkajíc na druhou. Záměr Fučíkovy hry totiž potvrdil po válce i vyšetřovatel Josef Böhm, a to Fučíkovu *Reportáž* s největší pravděpodobností neznal. Ale i kdybychom tuto možnost připustili, nemohl nic vědět o vynechané pasáži, kde se mluví mimo jiné o ohrožení a záchraně některých představitelů inteligence. A přitom se v mnohém Böhmovy výpovědi shodují s tím, co v oné elizi naznačil Julius Fučík. Vynechaná partie přitom nikdy nevyšla a byla s výjimkou několika „zasvěcenců“ před veřejností až do poslední doby skryta. Lze dále se značnou dávkou jistoty říci, že nebylo těsně po válce člověka, který by byl schopen zrekonstruovat ty události a příběhy, jichž se *Reportáž* dotýká a které jsou ve Fučíkově kauze spleteny a prezentovány.

Černý stupňoval své domněnky, že *Reportáž* nemohla být v pankrácké cele napsána. Nemá mimochodem pravdu, když říká, že se psala rok. Považujeme za zjištěné a doložené, že to bylo pouze něco málo přes dva měsíce. S psáním Fučík započal s největší pravděpodobností buď předposledního březnového dne, ale spíše až začátkem dubna 1943. Závěreč-

⁵ J. Fučík: *Reportáž, psaná na oprátce*, Torst, Praha 1995, s. 90.

nou sadu motáků odevzdal 9. června téhož roku, den před tím, než byl odvezen do Budyšína a poté do Berlína k „lidovému soudu“. Ostatně údaj „Ve vězení Gestapa na Pankráci na jaře 1943“ figuroval už v mnoha předchozích vydáních *Reportáže*.

Je pravda, že uskutečnění Fučíkova záměru napomohla série příznivých okolností. Byl to mimo jiné fakt, že od konce čtyřicátého druhého roku přestal soustavně pracovat jako „hausarbeiter“ v Petschkově paláci a trávil svůj čas v pankrácké cele č. 267. Přitom mohl využít svědectví a poznatků, jež získal v budově gestapa, hlavně v prostorách „čtyřstovky“, a snad i od Josefa Böhma a jiných úředníků (někteří byli českého původu a byli k dispozici gestapa odveleni rozkazem). Jako příznivé se zde ukázaly i některé náhodné okolnosti v pankrácké věznici. Fučíkovu psaní a vynášení motáků byli příznivě nakloněni dozorcí Adolf Kolínský a Jaroslav Hora, a přitom jejich jinak smýšlející kolegové se o tuto motákovou činnost příliš nezajímali. Fučík mohl získat papír, ukrývat tužku, k ruce mu byl i jeho spoluvězeň Josef Pešek. Velkou roli však sehrála i Fučíkova vůle, energie a schopnost napsat svou vězeňskou prózu tváří v tvář hrozící smrti, jen v malé naději na brzký, spásný konec války. I tato odhodlanost je podle našeho názoru pozoruhodným gestem. Fučík chtěl přitom vystavět pomník nejenom sobě, ale i svému hnutí a lidem stejného názoru, lidem protinacistické ilegality a obětím okupačního teroru. Domníváme se, že zároveň *Reportáž* je více historickým svědectvím než historikové dosud ve svých úvahách připouštěli, a méně literární stylizací a konstrukcí, než jsme se domnívali.

Pro odpůrce pravosti *Reportáže* a tvrzení v ní obsažených – Václava Černého se to týká obzvláště – byla klíčovým problémem postava Jaroslava Klecana, respektive jeho charakteristika podaná Fučíkem. Názory o tom, že tím, kdo mluvil a zrazoval, nebyl Klecan, nýbrž Fučík, v řadách odpůrců Fučíkova kultu převládly. Dnes máme k dispozici protokoly jak Fučíkovy, tak Klecanovy i mnoha dalších z jejich případu kolem Národního revolučního výboru inteligence a kolem druhého ilegálního ústředního výboru KSČ. Z nich vysvítá (hlavní Klecanovy protokoly jsou datovány už 27. dubnem a 4. květnem 1942, zatýkání se odvíjelo hlavně od událostí 24. dubna), že nacistické policii nejvíce posloužily výpovědi Klecanovy, a v žádném případě Fučíkovy. Ty byly mnohem pozdější (protokol je datován 29. červnem téhož roku) a jeho údaje k bezprostředním zatčením nevedly.

Není ovšem třeba vidět Jaroslava Klecana jen ve světle jeho inkriminovaných výpovědí a doznání. Na celém řetězu zatýkání měli vinu i někteří jiní, v několika málo případech také Fučík několika zatčeným pravděpodobně nepřímo přitížil. Nicméně Černého předpoklad, že autor *Reportáže* vědomě vytvořil z Klecana temnou postavu a že jeho obvinění neodpovídalo skutečnosti, se nepotvrdil.

Ovšem výklad toho, proč je Klecan líčen v *Reportáži* tak, a nikoli jinak, podléhá různému přístupu a různé interpretaci. Bude doložena další edicí dokumentů. (Zatím vyšla v nakladatelství Torst v prvním úplném, kritickém a komentovaném vydání pouze *Reportáž, psaná na oprátce* s vysvětlením jejího příběhu a s jejím zařazením do historického a literárního kontextu.) „Vinu Klecanovu“ dosvědčují i poválečné výpovědi Josefa Böhma a řady dalších úředníků gestapa i některých účastníků odboje. (Böhmovy protokoly přitom nemohou být z roku 1945, jak po tom Černý volá, poněvadž Böhm se vrátil dobrovolně do republiky – po útěku do Německa – teprve v listopadu 1945 a jeho první protokoly byly v podstatě jen identifikační.) Teprve po převozu z Chebu do Prahy byl vyslýchán širěji a první jeho rozsáhlé „fučíkovské“ protokoly jsou datovány až březnem a jarem 1946. Budiž ovšem řečeno, že snad žádný nebyl zničen, zachovaly se od zatčení až do jeho odsouzení a popravy asi všechny, jsou jich desítky.

Fučík se ve své výpovědi na gestapu, jak ji nalezneme ve zmíněném protokolu z 29. června 1942, zmínil i o Václavu Černém. Když se prý dotazoval při jedné ilegální schůzce svého „pobočníka“ ve vytváření NRVI, Jaroslava Klecana, přišla řeč také na Černého. Ve Fučíkově výpovědi doslova čteme: „Klecan se mě zeptal, zda znám ve skupině publicistů muže jménem Václav Černý. Přítakal jsem a řekl jsem Klecanovi, že je mi Černý znám jako redaktor měsíčníku (*Kritický měsíčník*). Současně jsem však Klecanovi poznamenal, že nejsem jmenováním Černého (do spisovatelského výboru NRVI, F. J.) nadšen, protože ho znám jako speciálního literáta bez pevných politických zásad. Klecan na to odpověděl, že si právě proto u mne vyžádal o Černém informace.“⁶ Nakolik to Fučík myslel jako odpoutání pozornosti gestapa od Václava Černého či nakolik se stavěl skutečně proti jeho zařazení do kruhu spisovatelů v protinacistické ilegalitě, se nikdy nedozvíme. Spíše však

6 Archiv Muzea dělnického hnutí, též osobní archiv autorův.

tuto charakteristiku myslel vážně, objektivně však splnila i jiné poslání: tehdy ještě gestapo po Černém dále nepátralo a z Fučíkovy výpovědi nevznikly pro něho žádné důsledky, i když v jádru spisovatelské organizace zařazen byl. Její akce ovšem tehdy jen začínala a byla zmařena dříve, než se mohla rozvinout. Václav Černý byl zatčen až později, v jiných souvislostech.

Černého *Paměti* se zabývají i tím, jak se s postavou Fučíka a s jeho *Reportáží* zacházelo po válce. Ve své zprávě se však už nemíním těmito poznámkami zabývat. Chci jen podotknout, že zkresleným vydáním *Reportáže, psané na oprátce* a „zesošněním“ Julia Fučíka, jeho kultem, si oficiální ideologie připravila jednu z pastí, v níž sama uvízla a z níž nebylo po desítky let úniku. Na výkladech Václava Černého lze hodnotit i to, že jako současník vycítil v *Reportáži* silné dílo a že nikdy na sto procent nepřekročil hranici pochybností, netvrdil, že vše je pouze faleš a klam. O to se starali jiní, často v domněnání, že působí v jeho intencích a ve shodě s jeho stanovisky. Co se váhy svědectví týče, byl Václav Černý v kauze Fučík svědkem pouze okrajovým. A to, že jeho teze byly někdy svým způsobem zneužívány, nesvědčí tolik proti němu jako proti těm, kdo je takto nekriticky využívali.